

Tóth Péter: Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok

ELTE Berzsényi Dániel Pedagógusképző Központ Tudományos és Kulturális Bizottsága, Magyar Művészeti Akadémia. Szombathely, Savaria University Press 2021. Lapszám: 200.

Egy évvel ezelőtt jelent meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének kiadványa, melynek címe: Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok. A kötet kiadását az ELTE Berzsényi Dániel Pedagógusképző Központ Tudományos és Kulturális Bizottságán kívül a Magyar Művészeti Akadémia is támogatta. A szerző, Tóth Péter nyelvész, Kárpátaljáról indul, s később tanulmányai vezeték Budapestre, ahol az évek előrehaladtával az oktatás és tudományos kutatás válik fő tevékenységévé. Kötete elején nyitottan és barátságos hangvételben meséli, mi indította el ezen a vonalon, valamint, hogy hogyan alakult ki érdeklődése, s miként vált a magyar nyelvjárások fiatal kutatójává. Saját bevallása szerint sokat tanulhat az ember az egyes gyűjtő utakon, nem csak a nyelvről, hanem sok más szempontból is. Munkái korábban kisebb példányszámú és nehezen hozzáférhető kiadványokban jelentek meg, éppen ezért úgy érzi, hogy azok egyéni kötetté szerveződve még inkább áttekinthetőek és könnyebben elérhetőek, valamint összegyűrva válnak teljes egésszé.

A puhakötésbe rejtett tizennyolc tanulmány által a magyar nyelvterület peremeinek nyelvi világát, valamint a nyelvjáráskutatás alakulását ismerhetjük meg. Tóth Péter a magyar nyelvtudomány szempontjából – más kutatókkal együttesen – időszerű és értékes munkát végez, hiszen a határon túli magyarság nyelvi és nyelvhasználati kérdéseivel foglalkozva bővíti azon szakirodalmak számát, melyek többek között hozzásegítenek bennünket nyelvünk és hagyományaink fenntartásához, ezáltal identitástudatunk megőrzéséhez.

A könyv a szerző művéhez írt *Ajánlással* kezdődik, melyben Dr. Kiss Jenő akadémikus által ismerkedhetünk meg a nyelvész rövid pályafutásával, életének főbb állomásaival, valamint tájékozódhatunk tanulmányainak színhelyeiről és ifjúkori munkásságáról. Eme részből továbbá kiderül, hogy a szerző szerint Kárpátalja – többnyelvű közösségeknek otthont adva – kiváló melegágya a nyelvjárásokkal kapcsolatos kutatásoknak, mely helyen a begyűjtött ismeret és adat nem csupán nyelvi adat, mivel gyermekkort, otthont megidéző személyes emlékek is kapcsolódnak hozzá (7 o.).

A következő rész az úgynevezett *Lectori salutem!*, vagyis az olvasók üdvözlete. Ebben a szakaszban a szerző önmagát mutatja be, többek között mesél érdeklődéséről, valamint köszönetet mond hozzátartozóinak támogatásukért. Olvasás közben érezhető, hogy a szerző valóban különleges kapcsolatot ápol a nyelvvel, szívvel és lélekkel csinálja azt, amit mesterségül választott. Stílusából visszatükröződik nyitottsága, ez által pedig az olvasóban is pozitív érzést kelt (10).

A kötet témakörei között olvashatunk: a kárpátaljai palócos és mezősegi jellegű nyelvjárásszigetek sajátosságairól, Aknaszlatina város dialektusainak jellegzetes hangtani sajátosságairól, az Ung-vidéki Szürte település nyelvjárásáról, az ausztriai Felsőpulya és Középpulya nyelvi jellemvonásairól, valamint 1920-tól 2020-ig – száz évre visszamenőleg – áttekinthetjük a kárpátaljai magyar nyelvjárás kutatás történetét. A munkák érthetően és pontosan, lényegre törően vannak lejegyezve, melyből adódóan az egész mű gördülékenyen, könnyen olvasható.

Az első fejezet témája a *Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Visken*. E fejezeten belül a szerző külön tárgyalja a református és római katolikus felekezethez tartozó adatközlők nyelvi sajátosságait. Első körben a nyílt á-zást említi, mely a településen főként a hangsúlytalan helyzetekben jelenik meg (pl.: *cukar, malam, ostar, dobag, magat, rokonak, uszak, szántak* stb.). A római katolikusok válaszai közül ezekkel szemben a következő elemeket jegyezi le: *korom, malom, cukor, sujok, piros, dobog, hórkol, rokonok* stb.). Vizsgálata során tehát azt találta, hogy a református adatközlőkre rendszerint a nyílt á-zás jellemző, míg a másik csoportot vizsgálva a nyelvjárási o-zásra lett figyelmes. Ezekon kívül kitér még a köznyelvi ö helyét felváltó nyelvjárási e használatára (pl.: *fütyel, köttem*), valamint a köznyelvi é helyett jelentkező, és nyelvjárásban használt í-re, mely típusban a legtöbb megfelelést találta (pl.: *ídes, ílesztő*) (12–13. o.).

A harmadik részben Técső helynév eredetéről olvashatunk. Kiss Lajos szerint a régi város pusztán személynévből keletkezett egyszerű névadással, a megnevezés pedig a *Técs* személynévnek kicsinyítő és becéző, képzővel ellátott származéka. A helynév eredetével kapcsolatos eltérő vélemények okán annak vizsgálata ma is időszerű lehet, s mindennemű anyag hozzájárulna a kárpátaljai magyar nyelvtörténeti adatok bővítéséhez (21–24 o.).

Az ötödikként szereplő kutatás címe: *Hangzórövidülések és -nyúlások az aknaszlatinai nyelvjárásban*. A téma keretein belül elemzésre kerül a hosszú magánhangzók és mássalhangzók rövidülése, valamint a felső nyelvvállású hosszú magánhangzók (*ú, ú, í*) rövidülése is, mely rövidülés a középső nyelvvállású hosszú magánhangzókat (*ó, ő, é*) és a legalsó nyelvvállású, hosszú magánhangzót (*á*) jellemzik. Az adatközlők válaszai alapján az *á, é, ő* és *ó* rövidülése hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyformán megfigyelhető (pl.: *hodito, kostolo, köműves, szalingozik*). Hangsúlyos helyzetben egytagú (pl.: *faj, jany*) és többtagú szavakban

(pl.: *hapog*, *harom*) érzékelhető. Míg a hangsúlyos helyzetben levő magánhangzó nyúlása lehet teljes és félhosszú, addig hangsúlytalan helyzetben ez nem jellemző. Összességében e jelenségekkel kapcsolatban az állapítható meg, hogy a magyar nyelvterület peremrészein élő kisebbségek nyelvjárásában helyenként eltűnőben van a magyar nyelvre jellemző rövid-hosszú párok közötti kapcsolat (28–31. o.).

A következő írás Mokány Sándor és Mokányné Nagy Katalin kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseiről emlékezik meg. Az életútjaik bemutatását követően, a fejezetben, sorban ismerkedhetünk meg kutatótevékenységükkel. Annyi bizonyos – munkásságuk kiemelkedő volt, mind a kárpátaljai tudományos élet, mind pedig a magyar nyelvstudomány szempontjából (32–35. o.).

A kötet következő részeiben a szerző a nyelvjárászigetekként is ismert beregrákosi, nagydobronyi és kajdanói nyelvjárás gyökereivel foglalkozik. A településeket illetően hangtani (a köznyelvi a realizációkkal, a köznyelvi á realizációkkal, nyílt és zárt megfelelésekkel, illabiális és labiális megfelelésekkel, kettőshangzókkal, nyúlásokkal és rövidülésekkel, mássalhangzó jelenségekkel), valamint alaktani jelenségekkel is foglalkozik (47–62. o.).

Ezt követően az ausztriai Felsőpulya és Középpulya nyelvjárását ismerteti. A településekre vonatkozóan bemutatja a hangtani (magánhangzó- és mássalhangzó-jelenségeket) és alaktani jelenségeket. Ezeket túl vizsgálataiból összegyűjti a talált tájszavakat is. Ilyenek például: *bök* 'szúr', *agáci* 'akác', *megedve* 'megégve', *tik* 'tyúk', stb. (62–65. o.).

Mikor azt hinné az ember, hogy érdekesebb témákkal már nem találkozhat, akkor találja szemben magát *Az ortológus és a neológus. Beregszászi Nagy Pál és Kazinczy Ferenc* nevezetű témakörrel. Az 1815-ös éveket reprezentáló fejezet érthető és világos; számomra különösen tetszett, hogy az olvasó nem csak egyéni meglátással és tudományos tényekkel találja szemben magát, hanem a jobb érthetőség és témában való elmélyülés céljából nyomon követheti a címben szereplő személyek konkrét levelezését is. E témát áttekintve továbbá a szerző maga, s vele együtt mi is, kicsit elrugaszkodunk és kizökkenünk a kárpátaljai nyelvjárás kutatás világából, ami – véleményem szerint – hozzásegít ahhoz, hogy ne unjon rá az egyén az olvasásra (88–90. o.). A hatást tovább fokozza, hogy mindezek után Tóth Péter – a szintén izgalmas témának tűnő – szokásokról, kitérő feleletekről és falucsúfolókról kezd el mesélni, s valóban érdekesebbnél érdekesebb szólások hadával találkozhatunk. Ilyenek például: „*Áll, mint nagyjány a vásárba*”, „*Csak ott nincs báj, ahol nem füstöl a kémény*”, „*Iszik, mint a lú*”, „*Röhög a májam, nevet a zúzám*” stb. (105–109. o.).

Végezetül, a kötet záró fejezetében azokról az időkről is tájékozódhatunk, melyekben kialakult és rendszeressé vált a magyar nyelvjárás kutatás. Egyebek mellett megtudhatjuk, hogy a gyűjtésekkel kapcsolatos nagyobb fokú érdeklődés a 18. század végétől alakul ki, mely okai közé magát a korszak szellemiségét, a külföldi példák és

események ösztönző hatását, valamint az irodalmi nyelv és köznyelv szókészletének tájszavakkal történő gazdagítását sorolhatjuk (150–176. o.).

Tóth Péter könyvében tehát tanulmányait és kutatásait gyűjtötte össze, s gyúrta azokat valamelyest „eggyé” az olvasó számára. A kötet évtizedek dialektológiai munkájára épül, bizonyítékául szolgál az elhivatottságnak, s talán nem túl nagy bátorság azt sem kijelenteni, hogy a benne foglaltak akár a határon túli magyarság nyelvi sajátosságainak megőrzését, és hagyományaink fennmaradását is jelenthetik. Megszületése mindenképp örvendetes a számunkra, hiszen kutatások és eredményeik sokaságát tette elérhetővé, melyeket tanulmányaink vagy gyűjtőmunkáink során mi is hasznosíthatunk. Munkáihoz számos ukrán és magyar nyelvű szakirodalmat is felhasznált, amelyek miatt csakugyan érdemes időt szánni áttanulmányozására.

A kötetben olyan gyűjtők tevékenységei is megtalálhatóak, mint Csúry Bálint, Fodó Sándor, Törös Béla, Mokány Sándor és Mokányné Nagy Katalin, Dr. Bartha Katalin, valamint Nemes-Népi Zakál Görgy. A felsorolt szakemberek mind kivették részüket a magyar dialektusok kutatásában, és a tudományterület – vele együtt a szakirodalmak – terjesztésében.

A szürtei kutató szerint fontos, hogy ma a dialektológia önálló tantárgyként legyen jelen a felsőoktatásban, s azt szakképzett személy oktassa, akinek oktató munkáján kívül is jut ideje nagyobb távlatú gyűjtések elvégzésére. Ezek a feltételek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a jövőbeli pedagógusok pontos és alapos dialektológiai szakértelemmel kezdhessék el pályafutásukat, s hogy a filológia tanszékeken is rendszeres nyelvjáráskutatói munka folyhasson (144. o.).

Könyvének elolvasása egy nagyon jó kezdet lehet minden fiatal nyelvjáráskutató számára, melyet aztán vár az elindulás és folytatás. A kutató munkái által meginvitált minket, innentől kezdve egyedül rajtunk áll, hogy elfogadjuk-e ezt a meghívást, mely a nyelvvel és nyelvjárásokkal kapcsolatos kutatások világába repítene.

Beregszászi Gabriella, II. évfolyamos MA-hallgató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék. E-mail: brgszsi@gmail.com

Берегсаци Габрієлла, студентка II курсу магістратури, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II. E-mail: brgszsi@gmail.com

Beregszászi, Gabriella, 2nd year MA student, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Philology. E-mail: brgszsi@gmail.com